

**ІІІ-Й МІЖНАРОДНИЙ ФЕСТИВАЛЬ «СВІТ ПСИХОЛОГІЇ»
III-D INTERNATIONAL FESTIVAL «PSYCHOLOGY WORLD»**

Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання

(з нагоди 100-річчя заснування
Психологічного інституту Г.І. Челпановим)

Том III

УДК 378.1
378.4

Рекомендовано Вченуою радою
ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди". Протокол № 4 від 7 грудня 2012 р.

Видання здійснено за сприяння Міжнародної Експертної Агенції
"Консалтинг і Тренінг" та Східно-Європейського Інституту Психології

Редакційна колегія випуску:

Кремень В.Г., Савченко О.Я., Маноха І.П.,
Квіт С.М., Новіков Б.В., Ляшенко О.І., Коцур В.П., Моренець В.П., Ожоган В.М.,
Рик С.М., Онкович Г.В., Федорова І.І.

Відповідальний редактор випуску:
Маноха І.П.

© Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди" - Додаток 1 до Вип. 29, Том III: Тематичний випуск "Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання". - К.: Гнозис, 2013. - 388 с.

Humanitarian Bulletin SU "Pereyaslav-Khmelnitsky Pedagogical University by H.Skovoroda" - Supplement 1 to Vol. 29, Volume III: Thematic Issue "International Chelpanov's Psycho-Educational Reading". - K.: Gnosis, 2013. - 388 p.

У тематичному випуску вміщені наукові статті фахівців з нагоди 100-річчя відкриття Г.І. Челпановим І-го Психологічного інституту.

У збірнику представлені історичні аспекти становлення психології як самостійної науки та роль Г.І. Челпанова у цьому процесі наприкіні XIX - на початку ХХ століття. Здійснений огляд новітньої педагогіки як технології плекання довершеної особистості. Психологія ХХІ століття представлена у сукупності її здобутків та перспектив, теоретичних пошуків та емпіричних надбань. Філософія людини, суспільства і культури постала у контексті найбільш актуальних проблем, що визначаються як змістові виміри третього тисячоліття. Ще один актуальний тематичний напрям вміщених у збірнику матеріалів - психологічні, педагогічні та організаційні умови запровадження європейських стандартів вищої освіти в Україні.

Для фахівців-освітян, педагогів, психологів, філософів, науковців, дослідників психолого-педагогічних та управлінських проблем розвитку освітньої справи в Україні та за її межами.

ISBN 978-966-8840-95-7

- © ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди", 2013 р.
© Національний університет "Києво-Могилянська академія", 2013 р.
© НТУУ "Київський політехнічний інститут", 2013 р.
© Східно-Європейський Інститут Психології, 2013 р.
© Психологічний інститут РАО, 2013 р.
© Московський міський психолого-педагогічний університет, 2013 р.
© Інститут проблем виховання НАПН України, 2013 р.
© Видавництво "Гнозис", 2013 р.

ЗМІСТ

Розділ 1.	
ПСИХОЛОГІЯ ХХІ СТОЛІТТЯ: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	6
АЛЕКСАНДРОВСКАЯ В.Н., Нейрокибернетические подходы к физиологической организации психического образа	7
ВАСИЛЬКЕВИЧ Я.З., Вікові особливості вербальної та образної креативності школярів.....	15
ДОРОШЕВІЧ В.Д., Причини виникнення девіантної поведінки особистості та роль сім'ї у виховному процесі	22
ЗЕЛІНСЬКА Т.М., Психологічна допомога клієнтам з амбівлентністю	28
КІКІНЕЖДІ О.М., Психологія ххі століття: гендерно-освітні технології плекання егалітарної особистості	36
КОБИЛЬНИК Л.М., Основні детермінанти дослідження процесу залежності вибору стратегій поведінки в конфлікті від самооцінки та рівня домагань у студентів-психологів	43
ЛУК'ЯНЕНКО В.В., Генеза становлення самоефективності особистості ...	50
МАКАРОВА Л.Л., Етнічна ідентичність особистості: до аналізу проблеми в сучасній психології	59
МІЛУШИНА М.О., Психологічні та соціальні проблеми осіб з обмеженими психофізичними можливостями у розвитку	66
МУХАНОВА О.М., Психологічні особливості виникнення педагогічних конфліктів	74
ПОДОФЕЙ С.О., Особливості соціально-психологічної адаптації підлітків з психосоматичними захворюваннями	80
СЕЙДАМЕТОВА С.И., Особенности интерактивных отношений женщин с ортопедическим дефектом	86
СЕРГІЕНКО И.М., Применение методики «история диалога с другим» в процессе психодиагностики отношений	95
SYROTYUK M.V., Modern language laboratory: Psychological aspects.....	101
ТКАЧЕНКО О.А., Підготовка майбутніх психологів до роботи в діалоговому просторі психологічного консультування.....	106
УЛУНОВА Г.Є., Особливості психодіагностики структурних компонентів перцептивно-аналітичного аспекту культури професійного спілкування державних службовців	114
ФЕДУХ І.С., Актуалізація духовного потенціалу особистості в процесі вивчення іноземних мов	121
ХІЛЬ О.І., Феномен близькості в сучасній психології	127
ЧЕРНЄСВА І.В., Особливості подолання критичних життєвих ситуацій в юнацькому віці	134
Розділ 2.	
ПЕДАГОГІКА МАЙБУТНЬОГО:	
ТЕХНОЛОГІЇ ПЛЕКАННЯ ДОВЕРШЕНОЇ ОСОБИСТОСТІ.....	141
АЛЄКСЄЄВА Є.В., Особливості реалізації особистісно-зорієнтованого підходу в економічній освіті	142
БОНДАРЕНКО З.П., Гувернерство у контексті професійної підготовки корекційних педагогів.....	149

ГЕНЕРАЛОВА О.О., Комунікативна толерантність як показник розвитку комунікативних вмінь студентів	156
ДЕНИСОВА С.П., Самоосвіта як важливий елемент у підготовці вчителя початкових класів.....	164
КОЗАК Л.В., Викладач як суб'єкт інноваційної діяльності.....	170
КРАВЕЦЬ В.П., Гендерна педагогіка: виміри третього тисячоліття	176
ЛАВРУХІНА Т.В., Психолого-педагогічні умови формування комунікативної компетентності авіаційних диспетчерів у ВНЗ авіаційного профілю.....	182
ХОМ'ЯК О.А., Культурно-масова робота як засіб естетичного виховання студентської молоді	188
ШУБА Л.В., Удосконалення рухових умінь та навичок учнів першого класу у процесі заняття тенісом	194
Розділ 3.	
ФІЛОСОФІЯ ЛЮДИНИ, СУСПІЛЬСТВА І КУЛЬТУРИ:	
ВИМІРИ ТРЕТЬОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ	200
БУШМАН І.О., Система цінностей як основа етнічної самосвідомості суспільства.....	201
ГУБЕНКО А.В., ВЕРТЕЛЬ А.В., Стратегические тенденции развития современного образования в плане сохранения человеческого потенциала украинской нации	208
ДЯК Т.П., КОВАЛИК Н.В., Національна еліта і елітна освіта: точки перетину	216
КОВАЛЬЧУК І.Л., Антропологічна криза ХХІ століття: особливості та шляхи подолання	223
НЕСТЕРОВА М.О., Сучасні запити когнітивної ефективності в сфері управління	231
ПАНГА М.В., Психосемантичні особливості ставлення середнього класу до національної валюти	238
РОМАНЮК О.В., Проблеми якості гуманітарної освіти в глобалізованому суспільстві	244
РЯБЕЦЬ І.В., Проблема «суб'єкта» і «суб'єктності» майбутнього фахівця (теоретико-методологічний аспект)	251
СІТКАР В.І., Субкультура як філософія буття та соціалізації дитини	257
ТИМЧУК І.М., Гуманістичний характер професійної діяльності науково-педагогічних працівників.....	267
ЧУГУЄВА І.Є., Основні поняття професіології вищої освіти	273
ШИШКІНА Л.О., Полісуб'єктний підхід до формування професійної мобільності майбутніх учителів у контексті гуманізації освіти	279
Розділ 4.	
ПСИХОЛОГІЧНІ, ПЕДАГОГІЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ УМОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	286

ВОЛОСЮК М.А., ПРОЦЕНКО О.М., ПЕЧЕРЦЕВ О.О., Проблеми підвищення якості викладання в інтернаціональних групах студентів дисциплін природничо-наукової, професійної та практичної підготовки.....	287
---	-----

ЗМІСТ

ГОЛУБЄВА М.О., МАКАРЕНКО О.М., АНДРЕЙЧЕВА А.О.,	
До питання про здоров'язбереження	
та життєзбереження школярів.....	293
ГОЛУБЄВА М.О., МАКАРЕНКО О.М., ЛИСЕНКО Л.М.,	
Вплив навчального стресу на молодших підлітків у період	
адаптації до школи	299
ЄФІМОВА О.М., Значення рольових і ділових ігор у	
міжкультурному спілкуванні курсантів вищого військового	
навчального закладу.....	305
ЖАРУК І.В., Конфліктологічна компетентність – складова	
професійної компетентності викладача ВНЗ	311
КІРДАН О.Л., Реформи управління вищими навчальними	
закладами російської імперії другої половини ХІХ – початку	
ХХ століття: дорадянська історіографія	318
КОЖУХАР Ж.В., Реалізація сучасних принципів навчання майбутніх	
вчителів інформатики за допомогою системи самостійних	
завдань	326
КРАСОВСЬКА О., Впровадження інтерактивного навчання у	
процесі вивчення дисципліни «Образотворче мистецтво з	
методикою викладання»	332
МУШИНСЬКА Н.С., Формування компетентності саморозвитку	
майбутніх бакалаврів економіки на базі навчальних	
дисциплін професійного спрямування.....	338
РОМАНЕНКО О.В., КРАВЧУК М.Г., ДИМАР Н.М., КУШНЕРОВА Т.Є.,	
Біологічні складові професійної компетентності	
Майбутнього медика: роль самостійної роботи	
у її формуванні	344
СІЛЬЧУК О.В., Теоретико-методичний аспект	
формування культури ділового спілкування	
майбутніх інженерів-дослідників аграрного профілю	
у сучасній педагогічній науці.....	350
СУЗДАЛЬ Ю.М., Маркетизація системи вищої освіти в Україні:	
проблеми та перспективи	356
ТОЛКОВА Т.М., Особливості професійної підготовки педагогічних	
працівників за магістерськими програмами в Україні	362
ФАЛЬКО Н.М., Теоретичні засади проектування освітнього	
простору особистості.....	368
ЯЦЕНКО В.В., Шляхи вдосконалення методики викладання	
економічних дисциплін у вищих навчальних закладах	375

ПОДОФЕЙ С.О.,
викладач кафедри психології,
Київський університет
ім. Бориса Грінченка,
м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ З ПСИХОСОМАТИЧНИМИ ЗАХВОРЮВАННЯМИ

У статті розглянуто психологічні ресурси школярів, що використовуються ними в умовах психосоматичної хвороби і спрямовуються на адаптацію та соціальну інтеграцію, а також визначені причини психосоматичних захворювань дітей.

Ключові слова: Я-концепція, життєва ситуація, копінг-стратегії, психосоматичне захворювання.

В статье рассмотрены психологические ресурсы школьников, которые используются ними в условиях психосоматической болезни и направляются на адаптацию и социальную интеграцию а также определены причины психосоматических заболеваний детей.

Ключевые слова: Я-концепция, жизненная ситуация, копинг-стратегии, психосоматическое заболевание.

The psychological resources of schoolchildren that is used by them in the conditions of psychosomatic illness and head for adaptation and social integration are considered in the article, and also reasons of psychosomatic diseases of children are certain.

Key words: I-concept, vital situation, strategy, psychosomatic disease

Актуальність проблеми.
За дослідженнями психологів більшість учнів мегаполісів шкільного віку страждають на захворювання системи травлення

(18,9%), а також алергічні захворювання (16,7%), офтальмологічні захворювання (20,5%). Надалі спостерігається збільшення з віком у школярів хронічних захворювань зорової системи ■

системи травлення [1, с.26]. Так, будь-
ша хронічна хвороба, спричиняє сут-
тєвий вплив на особистість хворого.
Вплив хвороби у дітей підліткового віку
може призводити (прямо або опосе-
рковано) до аномалій розвитку (па-
тологічних або непатологічних змін
характеру), трансформації у моти-
ваційній сфері особистості, до зміни
особистісних стосунків, а також
сприяти стійкі негативні психіч-
ні стани, що, у свою чергу, провоку-
ють структурну перебудову системи
потреб та мотивів, зниження рівня
можливостей. Це веде до обмеження контактів з людьми, до ви-
правлення уявлень про своє майбутнє
що.

Незбіг у підлітковому віці трьох
шарів дозрівання – статевого, загально-
органічного та соціального, за Л. Ви-
лотським, напруженість аутоімунних
процесів, гормональна перебудова
організму в критичні періоди перед-
статевого та статевого дозрівання, ак-
туалізація потреби в самоствердженні,
емоційній прихильності, освоєнні но-
вих соціальних зв'язків, у досягненні
ласної значущості в очах інших людей
ускладнюється коливанням самооцін-
ки, появою неадекватних форм пси-
хологічного самозахисту, порушен-
ням особистісної самоіндентифікації,
інтрapsихічної адаптації, що й визна-
чає психологічну складність перебігу
психосоматичних хвороб й труднощі
їх компенсації та соціальної адаптації.
Проблеми, пов'язані із хворобою, зда-
ються школярам важковирішуваними,
нездоланими. Спостерігається мож-
ливість виникнення почуття безпо-
радності, неможливості радикального
виходу з ситуації, поступово зникає
почуття позитивної перспективи. Ви-
значається гострота переживань, неви-
значеність реального життя, загальна
неадаптованість підлітка, афективне
зуження його свідомості до меж кри-
тичної ситуації негативного впливу
хвороби. Характерними наслідками в
поведінці підлітка є роздратованість
та агресія, спрямована на самого себе

чи на іншого. Так під впливами захво-
рювання накопичення у дітей нега-
тивних переживань або короткоспеці-
фічні стреси послаблюють психо-
логічний захист та можуть зробити їх
беззахисними пред зовнішніми шкід-
ливостями.

Мета статті - розкрити особливості
адаптації підлітка, хворого на психосо-
матичну хворобу, визначити причини
таких захворювань, виявити можливості
самих хворих в подоланні стресових ситуа-
цій захворювання, уточнити знання пе-
дагогів про особливості адаптації хворих
школярів з метою надання психологічної
допомоги таким дітям в реалізації їх по-
тенціалу в спільній життєдіяльності.

У психосоматиці - галузі медицини,
що вивчає впливи соціально-психо-
логічних факторів, психотравмуючих
ситуацій на соматичні захворювання
– загальноприйнятим фактом є положення, що негативні емоції (тревога,
страх, гнів) призводять до шкідливих
соматичних наслідків [8, с.8]. Адаптив-
не значення негативних реакцій у ре-
гуляції поведінки людини полягає в
оцінюванні смислу несприятливої си-
туації [5, с. 9]. У своїй роботі „Психоло-
гія особистості“ Асмолов О.Г. зазначає,
що «в силу багатьох соціальних забо-
рон при емоційному оцінюванні си-
туації як небезпечної» людина не завжди
може реагувати втечею чи агресією». Автор вказує, що «механізми
фізіологічної мобілізації... спрацьову-
ють, що і призводить спочатку до стій-
кого негативного збудження, а надалі
до органічного ураження внутрішніх
органів» [2, с.150]. Таке явище спосте-
рігається при психосоматичних захво-
рюваннях, особливо серед школярів,
як набільш уразливих до психологічних впливів. О. Г. Асмолов називає
критичні періоди „віковими зонами
найбільшої ушкодженості індивіда, в
яких із найбільшою вірогідністю по-
рушуються нормальній хід фізіоло-
гічного розвитку“ [2, с. 240]. Психолог
Д.Н. Ісаєв, узагальнюючи свою роботу
над причинно-наслідковими звязками
в виникненні хвороби та розвитку осо-

бистості дитини, розглядає провідну значущість соціально-психологічного фактора і стверджує, що психосоматичне захворювання виступає як «результат стійкого емоційного напруження, пов'язаного із специфічним ...особистісним конфліктом». Автор акцентує увагу на причинах виникнення конфлікту як соціально-психологічних, тобто проблемні стосунки із значущими іншими (сім'я, ровесники, вчителі, лікарі), або втрата цих стосунків [4, с.7].

Розрізняють «переживання з високою стресовою інтенсивністю та посяженні події, що трапляються часто, та наслідки яких практично не відчуваються. При цьому «неочікувані події завжди несуть в собі більш сильну стресове навантаження, ніж передбачувані події» [7, с.42]. Характер переживань тієї чи тієї події залежить, з одного боку - від його попереднього досвіду, з іншого - від конкретної ситуації, зовнішнього виду, поведінки оточуючих [7, с.44]. Можна вивести таку формулу подолання неочікуваної ситуації: досвід + ситуація = стратегія подолання чи копінг-стратегії. Таким чином, психологи використовують психологічний тренінг як засіб для підтримки сили внутрішнього опору хворобі та збільшують готовність хворого до самодопомоги та відповідальності, а також активності у розширенні соціальних зв'язків та інтересів [7, с. 52]. Н. Песецкіан, узагальнюючи досвід роботи з діабетиками, розрізняє найчастіші варіанти реагування дії: механізми втечі у хворобу, роботу, самотність та фантазію [7, 52]. Такий конфлікт виникає в момент зіткнення зовнішніх навантажень та здібностей школяра, спрямованих на їх подолання. На думку Д.М. Ісаєва для психосоматичних хворих, особливо для дітей важливі «процеси подолання», що описав Р.С. Лацарус (R.S. Lazarus). Він розглядав їх як засоби хворого, що виконують контроль над ситуаціями, які загрожують, засмучують чи приносять задоволення. Процеси опану-

вання - частина афективної реакції. Ці процеси спрямовані на зменшення, відсторонення або наближення діючого стресора. Результатом оцінки є одна із трьох стратегій опанування: 1) природні активні вчинки з ціллю зменшення чи усунення небезпеки (нападіння чи втеча, захоплення чи насолода); 2) посередня або мисленева форма без прямого впливу «це мене не стосується, переоцінка» - це не так вже небезпечно; 3) опанування без афекту (контакт із транспортом, засобами техніки і т. ін.) [5, с.77].

Поняття «копінг» (рос. – «совладание», укр. – «подолання», «опанування», «давання собі ради», «підкорити собі обставини») розглядається як діяльність особистості, що спрямована на підтримку або збереження балансу між вимогами оточення та ресурсами, які задовольняють ці вимоги. Американські вчені ввели цей термін напочатку 60-х років минулого століття, щоб підкреслити людську спроможність не лише пасивно захищатися від труднощів, а й активно долати їх. Титаренко Т.М. зазначає, що копінг як індивідуальний засіб взаємодії із ситуацією відповідно до логіки обставин, значущості в житті людини, її можливостей, предбачає постійні спроби подолати зовнішні чи внутрішні вимоги, що переживаються як стресове напруження чи перевищують індивідуальні адаптивні ресурси людини. Таку здатність протистояти складним ситуаціям психолог називає стійкістю, міцністю, життєстійкістю, як системою настанов чи переконань [9, с. 6]. Копінг поведінка регулюється шляхом використання копінг-стратегій на основі особистісних та середовищних копінг ресурсів, які формуються на основі Я-концепції.

Поведінка, яка спрямована на усунення чи зменшення інтенсивності впливу стресора на особистість називається активною копінг-поведінкою. В більшості інтра психічні форми подолання стресу призначенні для зниження емоційної напруженості раніше, ніж зміниться ситуація; розгляда-

як пасивна копінг-поведінка [1]. Копінг-стратегії визначаються психологами як активні, майже свідоцтва, спрямовані на конструктивну реалізацію стресової ситуації. Активні психологи визначають головну функцію копінг-стратегій не лише за їхнім змістом, а у перетворенні ситуації на позитивний результат, тобто в розвитку, проявлення потенціалу. В.О. Ананьєв, аналізуючи досвід дослідження позитивних можливостей школярів, висловлюється про те, що виховання визначив, що в структуру копінг-поведінки підлітка включаються базові та ситуативно-специфічні стратегії подолання емоційного напруження, а також особистісно-середовищні копінг-ресурси: Я-концепція, індивідуальний локус контроля, емпатія та соціальна ініціація, сензитивність до відхилення від групою, сприймання соціальної реальності тощо. [1, с.72]. Активні копінг-стратегії (розширення проблем, пошуки соціальної підтримки) та пасивні особистісні та середовищні копінг-ресурси, що спрямовані на позитивну та соціальну інтеграцію [1, с.73]. Так за дослідженням, на відміну від здорових учнів в групі, школярів з психосоматичними хворобами В.О. Ананьєв визначає у частому використанні копінг-стратегії - «дистанціонні» - 71% учнів з психосоматичними хворобами стверджують: «Стараюся забути все це»; «втеча- уникання»; 71% таких учнів говорять: «Хотів, що все це скоріше якось відбулося чи відішло»); «конфронтативний контакт» - 68% хворих учнів визначають: «Відомо, що потрібно зробити, знаючи що все одно не буде працювати: готуюсь до того, що робити що-небудь»). Це свідчить про те, що для досліджуваних підлітків мисленнєві прагнення та зусилля, спрямовані на змінення реальності (чи уникнення) від вирішення проблем, а також когнітивні зусилля, спрямовані на зменшення її значущості. В групі здорових підлітків переважали копінг-стратегії самоконтроль, пошук соціальної

підтримки, приняття відповідальності, планування рішення проблем, позитивна переоцінка. Так, виявляється, за кореляційним аналізом зв'язок показників використання копінг-стратегій та основних особистісних характеристик Я-концепції, рівня психічного здоров'я, емоційного інтелекту, показників агресії [1, с.73].

Таким чином узагальнюючи дані дослідження В.О. Ананьєв формулює наступний механізм копінг-поведінки у підлітків:

1. Структура вираженості копінг-стратегій підлітків є складною, рухливою, багаторівневою системою. В усіх школярів використовуються в поєднанні як активні, так і пасивні копінг-стратегії.
2. У групі учнів з психосоматичними розладами спостерігається низька ефективність копінг-стратегій, пов'язана з наявністю сформованих блокуючих особистісних механізмів. До них відносяться: прояв емоційних реакцій тривожно-депресивного характеру, реакції зверхноконтролю, недостатній розвиток емоційного інтелекту. Ці підлітки більшою мірою склонні до дій соціально фруструючих факторів, що призводять до порушень адаптації. Погіршення психічного здоров'я, перешкоджає використання конструктивних копінг-стратегій в поведінці. Формування «хібного кола», що підтримує високий рівень порушень психічного та соматичного здоров'я, заважає успішній адаптації та соціалізації підлітка.
3. У групі підлітків з відхиленням фізичного тіла копінг-поведінка має псевдоадаптивний характер. Можливість здійснення адаптивної поведінки є тому, що відсутні блокуючі особистісні механізми, але через слабкість особистісних копінг-ресурсів (недостатня емоційна стійкість, низька самооцінка, недостатній розвиток емоційного інтелекту) в більшості випадків поведінка має неадаптивний характер.

4. У здорових школярів спостерігається більш широкий «репертуар» копінг-поведінки. Це пояснюється відсутністю у них сформованих блокуючих особистісних механізмів, а також наявністю позитивних особистісно-середовищних ресурсів, а саме: емоційна стійкість, відкритість, позитивне сприймання учнями соціальної підтримки з боку батьків, учителів, однолітків, відсутність наявних порушень психічного здоров'я. Отримані дані дозволяють визнати їх копінг-поведінку адаптивною [1, с.73].

Звертаючи увагу на такі дослідження, робимо висновок, що діти із психосоматичними захворюваннями потребують як додаткової допомоги, так і відповідного розуміння вчителів, психологів та їх психокорекційної роботи. Узагальнюючи досвід роботи із копінг-стратегіями дітей, І. М. Нікольська та Р.М. Грановська зазначають, що для подолання та опанування важкої ситуації підліткам необхідно дотримуватись таких умов: по-перше, достатньо повністю усвідомлювати труднощі, що виникли, по-друге, знайти способи ефективного опанування саме із ситуацією цього типу та, по-третє, вміти своєчасно застосувати їх на практиці [6, с.48].

Підліток може не усвідомлювати наслідків хвороби, не має належного емоційно-вольового досвіду протистояння психотравмуючим впливам хвороби та конструктивного адекватного сприйняття життєвої ситуації. Тому його негативне ставлення до хвороби, наприклад такої як діабет: заперечення, ігнорування, приховування факту наявності хвороби, зневажливе ставлення до лікування, розділення хвороби та життєвої ситуації має місце як специфічна проблема інсулінозалежної людини, яка ще фізично та психічно не готова сприймати життєву ситуацію за дійсну. Із опитувань дітей тільки десь через рік підліток усвідомлює, що діабет на все життя. Для хворого підлітка важливо усвідом-

лене поступове прийняття та усвідомлення хвороби й життєвої ситуації, утворення необхідного стилю життя. Прагнення хворого підлітка відчуває себе повноцінним таким як всі, незалежним від хвороби можна втілити у процес зміни ставлення дитини до себе в системі самовідчуття, самосприйняття, саморозуміння, самооцінки – Я-концепції так і до життєвої ситуації в цілому, яка задає вчинкову активність. Л.Ф. Бурлачук, зазначає, що життєві ситуації можуть дуже специфічно впливати на властивості та якості людини. На його думку мінімальність особистості, її адаптація до умов оточення, що змінюються, досягається за рахунок того що кожна із якостей (в їх взаємодії із іншими!) має настінки широкий діапазон ситуаційно змінених проявлень, що іноді може сприйняття як наявність якості, притилежній тій, яка реально існує. Л.Ф. Бурлачук визначає, що психотерапевтичний вплив приводить вже наявні якості дитини «у відповідність із ситуацією життєдіяльності, що змінилася» [3, С.8]. Так Л.Ф. Бурлачук визначає значну роль психолога саме в тому, щоб допомогти людині знайти ресурси змін та рішення своїх проблем, стати більш гнучким у задоволенні власних потреб та у використанні здібностей [3, с. 11].

Висновки. На початковій фазі адаптації до хвороби старі способи поведінки можуть не спрацьовувати. Головне на цьому етапі - зменшити дії нових для дитини, складних і неперебачуваних обставин; мінімізувати перебування її в незнайомому середовищі та неочікуваному фізіологічному стані. Водночас, як батьки, так і педагоги мають можливість допомогти хворій дитині в організації умов, що забезпечать процес підтримки активного взаємозв'язку із однокласниками, дорослими та враховувати їх психологочний стан. Адже формуються нові навички поведінки у життєвій ситуації хвороби, будується нова система підтримки рівноваги з оточенням, а зна-

чать - формується відповідальність дитини за власне життя. Психологи звертають увагу на значущість підтримки здоров'я дитини вчителем та виявлення його впевненості в тому, що вона поєднує обмеження хвороби та активно конуватиме доручення разом із однотаками. І головне, не нагадувати дитині про хворобу, а сприяти розширенню її мотиваційної сфери. Неви-

значені ситуації потребують більших знань та здібностей як від батьків, так і від підлітків для запобігання загрозі наслідків хвороби або ліквідуванню їх, а також накопичуванню досвіду мобілізації внутрішніх ресурсів та готовності до нової неочікуваної ситуації. Тут необхідний зв'язок батьків, дитини та педагога, заснований на довірі та доброзичливій участі кожного.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ананьев В.А. *Практикум по психологии здоровья. Методическое пособие по первичной специфической и неспецифической профилактике* / Ананьев В.А.- СПб.: Речь, 2007. – 320 с.
2. Асмолов А. Г. *Психология личности: Учебник* / Асмолов А. Г. - М.: Изд-во МГУ, 1990. – 367 с.
3. Бурлачук Л.Ф. *Основы психотерапии* / Бурлачук Л.Ф.-: Учеб. пособие. – К.: Ника-Центр, 1999. – 320 с.
4. Исаев Д.Н. *Детская медицинская психология. Психологическая педиатрия* / Исаев Д.Н. – СПб.: Речь, 2004. – 384 с.
5. Исаев Д.Н. *Психиатрические аспекты педиатрии. Сб. научных трудов.* / Исаев Д.Н. - под ред. проф. Д.Н. Исаева, Ленинградский педиатрический мед. Институт. Ленинград, 1985г., 112с.
6. Никольская И.М. *Психологическая защита у детей.* / Никольская И.М., Грановская Р.М. – СПб.: Речь, 2006 - 352с.
7. Песешкиан Н. *Мне ясно как справиться с диабетом.* / Песешкиан Н., Захсе Г. - м.: ООО « Издательство «Уникум Пресс», ЗАО «Арт – Бизнес – Центр», 2003. -224с.
8. Сандомирский М.Е. *Психосоматика и телесная психотерапия: Практическое руководство.* / Сандомирский М.Е. – М.: Независимая фирма «Клас», 2005. – 592 с. – (Библиотека психологии и психотерапии).
9. Титаренко Т.М. *Психологічна профілактика стресових перевантажень серед шкільної молоді: Науково – методичний посібник.* / Титаренко Т.М., Лепіхова Л.А. – К.: Мілениум, 2006. – 204 с.